

DOI: 10.15584/kpe.2025.23

Artykuł oryginalny

Data nadesłania: 14.07.2025 r.

Zaakceptowano do druku: 16.10.2025 r.

Opublikowano: 31.12.2025 r.

Grzegorz K. Sudół

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-2861-5678

Podmioty ekonomii społecznej jako organizacje wspomagające budowanie kapitału społecznego w procesie wychowawczym

Social economy entities as organizations that support the building of social capital in the educational process

Streszczenie

Celem opracowania jest zaprezentowanie wpływu podmiotów ekonomii społecznej na budowanie kapitału społecznego jako czynnika przemian w społeczeństwie i istotnego elementu procesu wychowawczego. W artykule w pierwszej kolejności przedstawiono problematykę związaną z pojęciem kapitału społecznego i jego zdolnością akumulowania zasobów, w których relacje i wartości odgrywają kluczowe znaczenie. Omówiono w nim pojęcie ekonomii społecznej, przestrzeń legislacyjną, obszary działalności i funkcje przedsiębiorstw społecznych. W artykule w istotny sposób wskazano także na możliwość wykorzystania przez podmioty ekonomii społecznej kapitału społecznego, co stanowi wyraz ich przedsiębiorczego podejścia uwzględniającego otoczenie organizacji, w tym interesariuszy, oraz prowadzi do generowania konkretnych zmian społecznych.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, otoczenie organizacji, podmioty ekonomii społecznej, zarządzanie

Abstract

The aim of this paper is to present the impact of social economy entities on building social capital, as a factor of social change and a crucial element of the educational process. The article first explores the concept of social capital and its ability to accumulate resources, where relationships and values play a key role. It discusses the concept of the social economy, the legislative landscape, the areas of activity, and the functions of social enterprises. The article also significantly points out the possibility of social economy entities using social capital, which is an expression of their entrepreneurial approach that takes into account the organization's environment, including stakeholders, and leads to the generation of specific social changes.

Keywords: social capital, organizational environment, social economy entities, management

Wprowadzenie

Klasyczna ekonomia jako trzy główne czynniki produkcji wymienia: pracę, ziemię i kapitał¹. Kapitał w tym podstawowym znaczeniu rozumiany jest jako dobra finansowe lub materialne, którymi można dysponować, prowadząc działalność przynoszącą określony dochód. W II poł. XX w. neoklasycyści ekonomiści dostrzegają, iż produktywność społeczeństwa nie zależy wyłącznie od wielkości wspomnianego wyżej kapitału. Dlatego pojawia się określenie „kapitał ludzki”, które znalazło stałe miejsce w analizach gospodarczych. Badacze Lawrence E. Harrison i Samuel P. Huntington podjęli się próby wyjaśnienia wzrostu gospodarczego w prezentowanych dotychczas modelach, uwzględniając zarówno strukturę, jak i wartości badanej społeczności². W czasach nam współczesnych aby opisać całkowite zasoby jednostek, społeczeństwa czy organizacji, uwzględnia się podział na cztery formy kapitału: finansowy, rzeczowy (majątek), osobowy (wiedza, kompetencje) oraz społeczny (relacje)³. Gwałtowny rozwój koncepcji kapitału społecznego charakteryzuje się pewnymi elementami. Na uwagę zasługuje fakt, iż gospodarka w coraz większym stopniu staje się sieciowa, a dążenie do zwiększenia elastyczności produkcji przy zachowaniu najwyższej jakości zmusza organizacje do tworzenia sieci powiązań w ramach systemu ekonomicznego⁴.

Kapitał społeczny jest zatem istotny z punktu widzenia podmiotów ekonomii społecznej. Jest efektem interakcji między sieciami – jednostkami współpracującymi ze sobą. To porozumienie daje możliwość lepszego dostępu do informacji i zasobów, udoskonalając zakres usług świadczonych przez podmioty. Społeczeństwo wyposażone jest w określone umiejętności społeczne, wynikające z posiadanej wiedzy i akomodacji odpowiednich kompetencji. Są one niezbędne w działaniach prospołecznych, w których zaufanie stanowi podstawę kapitału społecznego. Im większy stopień zaufania w danej sieci, tym bardziej efektywne i skuteczne są ich działania⁵. Ważne jest więc zwrócenie uwagi na jego znaczenie dla działalności organizacji, która w swoich założeniach powinna przyczyniać się do realizacji określonej zmiany w otoczeniu społecznym i gospodarczym, uwzględniając jednocześnie elementy wychowawcze.

¹ R. Milewski, E. Kwiatkowski, *Podstawy ekonomii*, Warszawa 2018, s. 27.

² Zob. *Kultura ma znaczenie*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, Poznań 2003.

³ A. Rymsza, *Klasyczne koncepcje kapitału społecznego* [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymsza, Warszawa 2007, s. 23–40.

⁴ C. Trigilia, *Social capital and local development*, „European Journal of Social Theory” 2007, no. 4, s. 427–442. Zob. T. Kaźmierczak, *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść* [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymsza, Warszawa, 2007, s. 41–64.

⁵ E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona, *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, Kraków 2016, s. 51.

Kapitał społeczny i jego zdolność akumulowania zasobów

Problematyka kapitału społecznego w literaturze przedmiotu po raz pierwszy pojawiła się w 1916 r. Lyda Judson Hanifan opisywał wiejskie ośrodki edukacyjne⁶. W latach 70. XX w. zaawansowane badania nad tym terminem jako pierwszy podjął Glenn Loury, który na stałe wprowadził pojęcie kapitału społecznego w obszar nauk społecznych⁷.

Współcześnie badania nad kapitałem społecznym opierają się zasadniczo na trzech teoriach, które różnią się sposobem pojmowania oraz wykorzystania tego zasobu⁸. James Coleman w swoich rozważaniach zaznacza, iż kapitał społeczny jest zdefiniowany poprzez funkcję, jaką pełni, mierząc efekty jego wpływu na życie innych osób, w tym ich sukcesy czy porażki. Określa on kapitał społeczny jako pewien zespół cech uwydatnionych w organizacji społecznej, takich jak: zaufanie, normy i zależności interpersonalne. Jednostka jawi się tutaj jako element relacji społecznych. Autor koncepcji zauważył, że kapitał społeczny jest istotnym zasobem wpływającym na zdolność osób do konkretnego, wspólnego i efektywnego działania. Jest to zasób ukryty w relacjach międzyludzkich, który podlega permanentnemu i dynamicznemu procesowi zależnemu od zmian społecznych. Jest dobrem publicznym, a nie własnością konkretnego człowieka, i wynika z obopólnej inicjatywy, dzięki której realizowane są określone potrzeby społeczne⁹. Coleman podkreśla dodatkowo, że brak afirmacji i ciągłego budowania sprawia, iż kapitał społeczny zużywa się i zanika¹⁰.

Kontynuując i uzupełniając sposób postrzegania kapitału społecznego Coleman, Robert Putnam podkreśla, iż kapitał ten odnosi się do charakterystycznych cech organizacji społeczeństwa, w którym zaufanie, normy i relacje mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa poprzez odpowiednie, logicznie powiązane działania¹¹. Powyższe cechy funkcjonalne uzupełnia wzajemność, wypełniając luki pomiędzy nimi i gwarantując, iż w sytuacji kryzysowej będziemy mogli liczyć na pomoc innych osób. Putnam twierdził, że najważniejsze dla tworzenia kapitału społecznego są więzi społeczne, które gwarantują spójność grupy i łączność pomiędzy członkami różnych grup¹². Realnym sposobem ekspozycji tego zasobu są sieci

⁶ L.J. Hanifan, *The Rural School Community Center*, <http://www.istor.org/stable/1013498> (28.12.2024).

⁷ G. Loury, *A Dynamic Theory of Racial Differences* [w:] *Women, Minorities, and Employment Discrimination*, red. P.A. Wallance, A. Le Mund, Lexington 1977. Zob. *idem*, *Why Should we Care about Group Equality?*, „Social Philosophy and Police” 1987, no. 5, s. 249–271.

⁸ C. Trutkowski, S. Mandes, *Kapitał społeczny w małych miastach*, Warszawa 2005.

⁹ J.S. Coleman, *Foundations of Social Theory*, Massachusetts 1990, s. 318–321.

¹⁰ *Ibidem*, s. 321.

¹¹ K.W. Frieske, *Utopie inkluzji. Sukcesy i porażki programów reintegracji społecznej*, Warszawa 2004, s. 61.

¹² R. Putnam, R. Leonardi, R.Y. Nanetti, *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Warszawa 1995, s. 270.

społeczne i normy, które charakteryzują się odwzajemnianiem oraz zaufaniem, będąc ich konsekwencją¹³. Początkowo Putnam traktował kapitał społeczny jako dobro publiczne, oparte na zbiorowym zaangażowaniu, jednak później dostrzegł także jego wymiar indywidualny. Podobnie jak Coleman, podkreślał i uwrażliwiał, iż jako zasób będący własnością jednostek czy grup nie jest on dany raz na zawsze i może być przez nie nieodwracalnie utracony.

Kapitał społeczny jest charakterystyczny dla stabilnych społeczności, których system polityczny i prawny jest ugruntowany i silny, na co zwraca uwagę Francis Fukuyama. Definiuje on ten termin, wskazując na jego pragmatyzm i kontekst kulturowy korelujący z normami dziedziczonymi przez dane społeczności na przestrzeni czasu¹⁴. Związany jest on mocno z tradycją, normami etycznymi, moralnymi i religijnymi oraz utrwalonymi przez nie wzorcami zachowań, a więc czynnikami kulturowymi¹⁵. Jest zatem zjawiskiem długookresowym, w którym zmiany zachodzą w perspektywie długoterminowej. Kapitał społeczny budowany jest pierwotnie na poziomie rodziny, następnie grupy, by ostatecznie poprzez działalność instytucjonalną wpływać na zmianę społeczną. Fukuyama wskazał również na najważniejszą cechę kapitału społecznego, jaką jest zaufanie, które umożliwia zwiększenie wydajności funkcjonowania grupy. Prowadzi ono do współpracy i kreowania silnych więzi społecznych, a w konsekwencji do tworzenia dobrobytu i przewagi rynkowej¹⁶. Zaufanie i normy społeczne stają się z czasem systemami społecznymi prowadzącymi do osiągania sukcesów interesariuszy poprzez realizowane wspólnie działania, które niejednokrotnie mogą pozostać utracone przez błąd zaniechania¹⁷.

Jak widać z koncepcji wspomnianych autorów, fundament kapitału społecznego stanowi zaufanie, które jest właściwe dla małych grup lub całych społeczności. Piotr Sztompka zauważa, że zaufanie „jest najcenniejszą odmianą kapitału społecznego”¹⁸. Daje poczucie przewidywalności zachowań interesariuszy i partnerów. Nieufność z kolei opiera się na określeniu i wycenie potencjalnych szkód. Dotyczy to zarówno klasyfikacji pojedynczych grup, jak i całych społeczeństw, używając do tego celu pomiaru zaufania, jakim obdarzają się ich członkowie¹⁹. Wysoki poziom świadczy o trwałej kulturze zaufania, a niski – o pasywnym podejściu do działania i niechęci do budowaniu sieci współpracy. Zaufanie wpływa na stabilność i dobrobyt społeczeństwa²⁰.

¹³ *Ibidem*, s. 160.

¹⁴ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa–Wrocław 1997, s. 56.

¹⁵ *Ibidem*, s. 39.

¹⁶ *Ibidem*, s. 57–61.

¹⁷ *Ibidem*, s. 362.

¹⁸ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007, s. 244.

¹⁹ *Ibidem*, s. 243.

²⁰ T. Szlendak, *Zaufanie [w:] Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*, red. M. Bogunia-Borowska, Kraków 2015, s. 333.

Cechą charakterystyczną dla kapitału społecznego jest jego zdolność do akumulowania zasobów, przez co staje się on dobrem cennym. Kapitał społeczny jest czymś więcej niż tylko zbiorem społecznych relacji lub społecznych wartości. Z jednej strony wymaga inwestowania w kreowanie trwałej rzeczywistości, a z drugiej polega na uzyskiwaniu zdolności do generowania strumienia korzyści²¹. Stąd też odgrywa on istotną rolę w działalności podmiotów ekonomii społecznej.

Ekonomia społeczna i jej rola w społeczeństwie

Komisja Europejska w określony sposób definiuje ekonomię społeczną i przedstawia kluczowe zasady, którymi powinny się kierować podmioty działające w ramach tej ekonomii. Zalicza się do nich uwzględnienie prymatu osoby, jak również celów społecznych i środowiskowych nad zyskiem. Ponadto mówi o reinwestowaniu większości zysków i nadwyżek w dalszą realizację celów społecznych czy środowiskowych oraz prowadzeniu działalności uwzględniającej interes zbiorowy członków lub/i ogółu społeczeństwa. Porusza również demokratyczny czy partycypacyjny sposób zarządzania. W ramach sektora ekonomii społecznej wyróżnia pięć typów organizacji: spółdzielnie (*cooperatives*), towarzystwa wzajemności (*mutual benefit societies*), stowarzyszenia (*associations*, w tym charytatywne), fundacje (*foundations*) oraz przedsiębiorstwa społeczne (*social enterprises*)²².

Zatem to, co charakteryzuje podmioty ekonomii społecznej, to odpowiednie zdiagnozowanie problemów i zaspokajanie określonych potrzeb, a nie korzyści organizacji. Ponadto decyzyjność, partycypacja i upelnomocnienie stają się znakiem rozpoznawczym tych organizacji.

Przedsiębiorstwa społeczne w Europie charakteryzują się tym, że mogą podejmować bardzo różne inicjatywy w sferze społeczno-gospodarczej. Inicjatywy w dziedzinie reintegracji społeczno-zawodowej grup osób dotkniętych wykluczeniem społecznym, ponadto usługi społeczne oraz rozwój lokalny są nakierowane na główne założenia społecznej polityki europejskiej²³. Podmioty związane z „nową ekonomią społeczną” mogą być klasyfikowane jako przedsiębiorcy, czyli organizacje angażujące się w działalność gospodarczą. Na szczególną uwagę zasługują spółdzielnie socjalne, które zostały utworzone w ramach nurtu ekonomii społecznej i mogą mieć status przedsiębiorców. Jednocześnie mogą mieć status organizacji pozarządowych, które zgodnie z ich misją nie są częścią sfery przedsiębiorców, lecz należą do „trzeciego sektora”²⁴.

²¹ B. Pogonowska, *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej* [w:] *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, red. H. Januszek, Poznań 2004, s. 20.

²² Komisja Europejska, *What is the social economy?*, https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/about-social-economy_en?prefLang=pl (20.12.2023).

²³ E. Kulesza, *Lokalna polityka społeczna*, Warszawa 2013, s. 78–90.

²⁴ Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Czym jest ekonomia społeczna?*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/ekonomia-spoeczna-i-solidarna-1> (22.12.2022).

Carlo Borzaga i Ermanno Tortia zaproponowali umiejscowienie podmiotów ekonomii społecznej pomiędzy rodzajem przedsiębiorczości a realizowanym celem społecznym²⁵. Analiza organizacji i ich skali zaangażowania na rynku wskazuje na uwydatnienie silnej przewagi myślenia w kategoriach społecznych nad myśleniem w kategoriach ekonomicznych. Skala liczby zarejestrowanych fundacji i stowarzyszeń wskazuje na czynne zaangażowanie w obszarach edukacji, wychowania, pomocy społecznej, przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i zawodowemu procesy. Nie mniej istotne pozostają te organizacje, dla których przedsiębiorczość stanowi podstawę ich funkcjonowania: przedsiębiorstwa społeczne, spółdzielnie czy inne organizacje działające z myślą o wypracowywaniu zysków. Istotne jest też uwzględnienie i wyjaśnienie szerszego zakresu oddziaływania, a dotyczącego nie tylko członków, ale i beneficjentów usług realizowanych w polskiej rzeczywistości funkcjonowania ekonomii społecznej.

Analiza organizacji i ich skali zaangażowania na rynku wskazuje na uwydatnienie silnej przewagi myślenia w kategoriach społecznych nad myśleniem w kategoriach ekonomicznych.

W rozwój ekonomii społecznej silnie zaangażowała się Polska. 12 sierpnia 2014 r. podjęto uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program rozwoju Ekonomii Społecznej”²⁶. Na przestrzeni czasu, w 2019 i 2022 r., uchwała uległa zmianie, która odnosiła się do przedłużenia proponowanego okresu programu do 2023 r., a następnie 2030 r. Wspomniane dokumenty wyjaśniają, że ekonomia społeczna obejmuje „działalność podmiotów ekonomii społecznej, które działają na rzecz społeczności lokalnej poprzez reintegrację społeczną i zawodową, tworzenie miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, świadczenie usług społecznych, realizowaną w formie działalności gospodarczej, działalności pożytku publicznego oraz innej działalności o charakterze odpłatnym”²⁷.

Kolejny ważny krok w kierunku promocji ekonomii społecznej miał miejsce 30 października 2022 r., gdy weszła w życie ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej²⁸. W akcie tym zawarto wiele kluczowych definicji, w tym definicję ekonomii społecznej, która określa działalność podmiotów ekonomii społecznej na rzecz społeczności lokalnej. Obejmuje ona reintegrację społeczną i zawodową, tworzenie miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz świadczenie usług społecznych poprzez działalność gospodarczą, działalność pożytku publicznego i inne formy działalności odpłatnej.

²⁵ C. Borzaga, E. Tortia, *Miejsce organizacji ekonomii społecznej w teorii firmy* [w:] *Przedsiębiorstwo społeczne. Antologia kluczowych tekstów*, red. J.J. Wygnański, Warszawa 2008, s. 289.

²⁶ Uchwała nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej” (M.P. 2014, poz. 811).

²⁷ Uchwała nr 212 Rady Ministrów z dnia 26 października 2022 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej” (M.P. 2022, poz. 1171).

²⁸ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 r. o ekonomii społecznej (Dz.U. 2022, poz. 1812).

Ustawa wprowadza również pojęcie podmiotu ekonomii społecznej obejmującego szeroki zakres organizacji podejmujących działania zgodne z definicją ekonomii społecznej. W skład tego zbioru wchodzi podmioty spółdzielcze, jednostki reintegracyjne, organizacje pozarządowe, spółki non-profit, podmioty kościelne, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego oraz koła gospodyń wiejskich.

Ustawa definiuje także katalog osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, który obejmuje m.in. osoby bezrobotne, poszukujące pracy, niepełnosprawne, korzystające z pomocy społecznej, opuszczające zakłady karne, z zaburzeniami psychicznymi, starsze.

Wprowadzenie definicji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym ma związek z przyznaniem organizacjom statusu przedsiębiorstwa społecznego. Jest to status, a nie nowa forma prawna. Podmioty ekonomii społecznej mogą się ubiegać o ten status, który jest nadawany przez wojewodę na podstawie określonych warunków. Przyznanie go oraz nadzór nad jego działalnością należy do kompetencji wojewody.

Zgodnie z ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie polskie prawo wprowadza możliwość ubiegania się przez wybrane organizacje pozarządowe o status organizacji pożytku publicznego, jednak istnieją podmioty, które mogą prowadzić działalność pożytku publicznego, nawet jeśli nie są oficjalnie uznane za organizacje pożytku publicznego. Przykładem takiego podmiotu jest spółdzielnia socjalna, która nie tylko prowadzi działania reintegrujące społecznie i zawodowo swoich uczestników, ale również może angażować się w „działalność społecznie użyteczną w sferze zadań publicznych” oraz współpracować z wolontariuszami²⁹.

Najistotniejsze jest skoncentrowanie się podmiotów ekonomii społecznej na tworzeniu struktur horyzontalnych. Aby lepiej zrozumieć tę koncepcję, istotne jest spojrzenie na podmioty ekonomii społecznej z perspektywy ich działania, cech i funkcji.

Trzeci sektor jest unikalną społecznością, oddzieloną zarówno od sektora państwowego, jak i komercyjnego. Jego działalność opiera się na dobrowolnym zaangażowaniu jednostek, które wspólnie dzielą pewne wartości i komunikują się w formach partnerskich. Cechy trzeciego sektora sprawiają, że jest bardziej zdolny do dostarczania elastycznych i niedrogich usług publicznych niż inne sektory³⁰.

Warto zwrócić uwagę, że definicja zawarta w ustawie regulującej działalność organizacji pożytku publicznego i wolontariacie znacząco koresponduje z opisem sektora non-profit. Wskazuje ona na trzy główne kryteria opisu sektora. Przede wszystkim ma on formalny charakter, gdyż dotyczy osób prawnych lub jednostek bez osobowości prawnej utworzonych na podstawie określonych przepisów ustaw. Ponadto brak w nim celu zarobkowego, dążenia do osiągnięcia zysku. Dodatkowo

²⁹ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. 2006, nr 94, poz. 651 ze zm.).

³⁰ A. Etzioni, *The third sector and domestic missions*, „Public Administration Review” 1973, no. 33(4), s. 314–323.

sektor posiada formę niezależną w stosunku do administracji publicznej, dlatego też organizacje pozarządowe nie są uznawane za jednostki sektora finansów publicznych³¹.

Trzeci sektor znajduje swoje miejsce i powiązania z obszarem publiczno-społeczno-prywatnym. Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej podkreśla znaczenie współpracy władz, dialogu społecznego oraz zasady pomocniczości wzmacniającej prawa obywateli i ich wspólnot³². Organizacje trzeciego sektora pełnią rolę zastępczą oraz wspomagającą polityki publiczne państwa i są przestrzenią, w której obywatele biorą udział w sprawowaniu władzy³³. W ten sposób przyczyniają się do budowania dobra wspólnego.

Zmiana jako efekt wykorzystania kapitału społecznego

Istotnym efektem działania podmiotu ekonomii społecznej jest określona zmiana, jaka zachodzi w społeczeństwie i konkretnych jednostkach. Bez kapitału społecznego zabezpieczenie podstawowych potrzeb ani samorealizacja nie jest możliwa³⁴. W efekcie organizacje nie tylko tworzą produkty czy świadczą usługi, ale także przyczyniają się do transformacji jednostek, co może mieć długofalowe znaczenie dla społeczeństwa jako całości³⁵.

To właśnie relacje między podmiotem ekonomii społecznej a odbiorcami, interesariuszami, członkami i społecznością kształtują budowanie kapitału społecznego (rysunek 1).

Przedstawione relacje wpływają na konkretne interakcje społeczne, które dotyczą: celu społecznego (działają dla dobra społecznego – nie dla zysku), autonomii zarządzania (nikt nie ma prawa wpływać na cele statutowe), demokracji (każdy członek organizacji ma wpływ na jej kształt i działalność), aspektu pracy przed kapitałem (nadwyżki ekonomiczne przeznaczane są na cele społeczne; praca stanowi istotę działania), efektywności (pozyskiwanie i efektywne wykorzystanie zasobów dla dobra beneficjentów), środowiska (działanie opierające się na współpracy ze społecznością lokalną i dla jej dobra)³⁶. Elementami wspólnymi tak bardzo zróżnicowanych podmiotów sektora ekonomii społecznej są: system wartości stanowiący punkt odniesienia organizacji, specyficzne cele społeczne uwzględniające potrzeby i system gospodarki rynkowej, właściwe formy prawne, a także charakterystyczne

³¹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2016, poz. 1817 ze zm.).

³² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483).

³³ J. Auleytnier, *Polska polityka społeczna: kreowanie ładu społecznego*, Warszawa 2005, s. 252.

³⁴ P. Sztompka, *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*, Kraków 2016, s. 305.

³⁵ P.F. Drucker, *Zarządzanie organizacją pozarządową. Teoria i praktyka*, Warszawa 1995, s. 10.

³⁶ J. Hausner, *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1(1), s. 12.

rozwiązania wdrażane w ramach prowadzonej działalności. Podmioty ekonomii społecznej stanowią alternatywny model działalności, funkcjonujący w oparciu o te elementy, a partnerzy z obszaru publicznego i prywatnego uzupełniają się i korygują mechanizm alokacji dóbr i usług. Zgodnie z zasadą pomocniczości dla inicjatyw oddolnych obowiązuje w nim założenie: „tyle społeczeństwa, ile można, tyle państwa, ile koniecznie trzeba”³⁷. Ta zasada ma ścisły związek z działalnością podmiotów ekonomii społecznej, które angażują się w rozwiązywanie istotnych problemów społecznych.

Rysunek 1. Budowanie relacji podmiotu ekonomii społecznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Hausner, *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1(1), s. 12.

Obecnie większość państw europejskich stosuje model aktywnej polityki społecznej (APS) rekomendowany przez profesora Marka Rymśkę, który charakteryzuje się wielowymiarowym podejściem, a którego obraz wyłania się z pozycji ekonomii społecznej i trzeciego sektora. Obejmuje on szereg postulatów, takich jak: od redystrybucji do aktywizacji, decentralizacja władzy, uppełnomocnienie samorządów oraz społeczności lokalnych, wsparcie sektora obywatelskiego, promocja dialogu obywatelskiego, partycypacja społeczna, przeciwdziałanie wykluczeniu,

³⁷ C. Strzeszewski, *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994, s. 528.

wsparcie sektora ekonomii społecznej oraz promocja wolontariatu i pracy socjalnej na poziomie lokalnym³⁸.

Trzeci sektor i powiązana z nim ekonomia społeczna pozostają w obszarze działań społecznych oraz są komplementarne wobec rynku, państwa i społeczeństwa, uzupełniają i korygują mechanizm alokacji rynkowej i nierynkowej.

Działalność podmiotów ekonomii społecznej charakteryzują ich miejsce i rola, które odnajdują się w obszarze terminologii odnoszącej się do ekonomii solidarnej i społecznej (rysunek 2).

Rysunek 2. Formy prawne organizacji sektora ekonomii społecznej i solidarnej

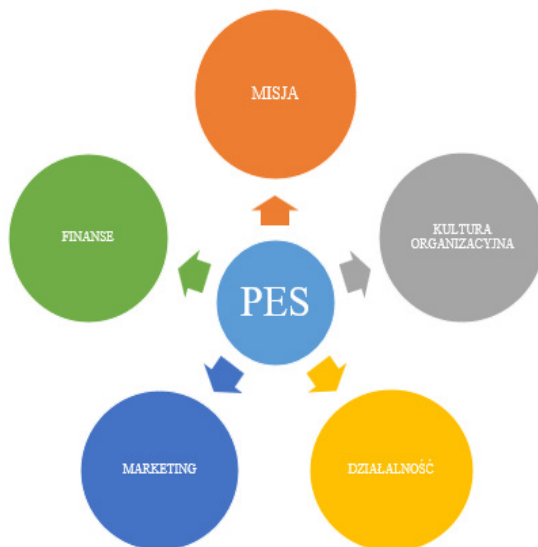
Źródło: opracowanie własne na podstawie: uchwała nr 11 Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2019 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej” (M.P. 2019, poz. 214), pkt 11.

Zgodnie z tym schematem większość podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej pokrywa się z organizacjami pozarządowymi i podmiotami określonymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Funkcje i zadania organizacji pozarządowych mogą mieć więc różnorodny charakter, gdyż reprezentują określone interesy grup społecznych. Wynikają one z celów statutowych organizacji. Dzięki ich skutecznej realizacji podmioty są postrzegane i doceniane przez interesariuszy: społeczeństwo, organizacje publiczne, firmy czy państwo.

Rozwój przedsiębiorczości społecznej jako części transformacji trzeciego sektora jest postrzegany jako możliwość niezależności od wsparcia publicznego oraz

³⁸ J. Stanienda, A. Gądek, M. Płonka, *Przedsiębiorczość społeczna. Nauka – praktyka – edukacja, Specyfika i potencjał przedsiębiorczości społecznej w Polsce*, Tarnów 2017, s. 29. Zob. M. Rym-sza, *Aktywna polityka społeczna w teorii i praktyce* [w:] *W stronę aktywnej polityki społecznej*, red. K.T. Kaźmierczak, M. Rym-sza, Warszawa 2003, s. 29–32.

unikania jego negatywnych zjawisk³⁹. Znacząco wybija się jego rola stabilizacyjna w społecznościach lokalnych poprzez wyrażanie potrzeb i interesów różnorodnych grup społecznych. W ostatnich latach coraz większe znaczenie odgrywa funkcja ekonomiczna trzeciego sektora, która charakteryzuje się znaczącym zaangażowaniem organizacji pozarządowych na rynku. W szczególności dotyczy to grup marginalizowanych, aktywizując i reintegrując społecznie i zawodowo osoby będące w określonej potrzebie⁴⁰.

Rysunek 3. Podmiot ekonomii społecznej jako uczestnik rynku – obszary

Źródło: opracowanie własne.

Specyfika sektora ekonomii społecznej jako potencjalnego uczestnika rynku wyraża się w różnych obszarach działalności, które służą wspomaganianiu budowania kapitału społecznego (rysunek 3)⁴¹.

Realizując swoją misję, podmioty ekonomii społecznej kierują się nadrzędnością celów społecznych i ich komplementarnością. Ponadto cechują się wprowadzaniem zrównoważonego rozwoju w obszarze społeczno-gospodarczym i możliwością substytucji poszczególnych usług. Kształtując i umacniając kulturę organizacyjną, kładą silny nacisk na upełnomocnienie, partycypację społeczną, zarządzanie wiedzą i podnoszenie kompetencji, co skutkuje wysokim poziomem usług społecznych.

³⁹ J. Hausner, *Ekonomia społeczna a państwo* [w:] *Wokół ekonomii społecznej*, red. M. Frączek, J. Hausner, S. Mazur, Kraków 2012, s. 111–123.

⁴⁰ T. Haffors-Letchfield, K. Leonard, N. Begum, N.F. Chick, *Przywództwo i zarządzanie w pomocy społecznej*, Warszawa 2014, s. 88.

⁴¹ J. Stanienda, A. Gądek, M. Płonka, *Przedsiębiorczość społeczna...*, s. 43–44.

W prowadzonej działalności starają się dywersyfikować formy i cele organizacyjne oraz realizować programy społeczne w ramach działalności biznesowo-społecznej, wykorzystując pozyskane środki publiczne zgodnie ze swoją misją i statutem. Realizując działania marketingowe, zwracają uwagę na wymianę wartości, szczególnie przez „interesariuszy wewnętrznych”. Promują również wartości, które są zbieżne z wartościami interesariuszy zewnętrznych organizacji poprzez wdrażanie założeń *Corporate Social Responsibility* oraz wykorzystywanie odpowiednich narzędzi *public relations*. Posiadając wyspecjalizowany i zaangażowany misyjnie personel, realizują programy społeczne, które cechują się szczególnie niską konkurencyjnością i nieekwiwalentną wymianą wartości. W obszarze finansowania działalności podmiotów ekonomii społecznej istnieją niewielkie możliwości kapitalizacji, gdyż obowiązuje zasada *non profit* czy *not for profit* w prowadzonej działalności. Niejednokrotnie przekłada się to na brak stabilności finansowej, co jest związane z okresowo organizowanymi konkursami i grantami. Organizacje starają się więc dywersyfikować źródła pozyskiwania funduszy. Z jednej strony są niezależne, a drugiej ich działalność zależy od darczyńców czy funduszy publicznych. W podmiotach ekonomii społecznej mocno rozwijany jest *fundraising*, który jest też doskonałą możliwością kreowania przestrzeni wykorzystywania kapitału społecznego w celu budowania sieci relacji i wsparcia zewnętrznego.

Zarządzanie podmiotami ekonomii społecznej polega zatem na maksymalnym wykorzystaniu ich specyficznych aktywów i przewag konkurencyjnych w celu osiągnięcia korzystnych efektów społecznych. Źródłami przewag konkurencyjnych sektora podmiotów ekonomii społecznej mogą być: określona zadaniowość w partnerstwie publiczno-społeczno-prywatnym, członkostwo, marka, reputacja oraz działalność w „niszach rynkowych”⁴². Jedną z charakterystycznych przewag podmiotów ekonomii społecznej jest przede wszystkim omawiany kapitał społeczny, wyraźnie odróżniający organizację społeczną od innych⁴³. Nie tylko obejmuje on beneficjentów działań organizacji, ale także jej zarząd, członków i wolontariuszy. Jest to widoczne zwłaszcza w służbach społecznych jako „sztuka racjonalnego osiągnięcia zamierzonych celów” realizowana dzięki wzajemnej współpracy⁴⁴. Związki między ekonomią społeczną a kapitałem społecznym wyraźnie stają się widoczne na poziomie lokalnym. Tworzy się charakterystyczne zjawisko synergii, które można określić jako budowanie na sile i kompensowanie słabości. Kreowanie i utrzymywanie przez podmioty ekonomii społecznej partnerstw oraz udział społeczeństwa obywatelskiego w rozwoju lokalnych społeczności jest tego doskonałym przykładem.

⁴² *Ibidem*, s. 44.

⁴³ P. Sztompka, *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*, Kraków 2016, s. 91–98.

⁴⁴ J. Młyński, *Zarządzanie pracownikiem socjalnym w pomocy społecznej*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2015, nr 2(13), s. 170.

Podsumowanie

Organizacja, która traktuje kapitał społeczny jako kluczowy czynnik sukcesu, wie, jak podejmować decyzje gwarantujące adaptację do zmian w otoczeniu, co sprawia, że może być postrzegana jako działająca w sposób efektywny i prężny. Proces budowania sieci rozpoczyna się od dialogu i wpływa na kompetencje pracowników organizacji, które są określane jako kluczowe⁴⁵. Podmiot ekonomii społecznej jako organizacja budująca i wykorzystująca kapitał społeczny jest organizacją przedsiębiorczą, która poszukuje innowacji i różnorodnych źródeł finansowania w dążeniu do zapewnienia pracownikom i beneficjentom możliwości rozwoju oraz stworzeniu warunków do spójnego dla organizacji i jej interesariuszy środowiska swojej działalności.

Zaprezentowane zagadnienia nie wyczerpują tematyki budowania kapitału społecznego stanowiącego zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych, wspólnych dla członków określonej grupy i umożliwiających im skuteczne współdziałanie⁴⁶. Problematyka ta wymaga dalszej, pogłębionej analizy możliwości sposobu jego pozyskania, utrzymania i zabezpieczenia przez samą organizację. Łączenie kapitału społecznego z zasobami organizacji niesie ze sobą obopólne korzyści⁴⁷. Jednostce kapitał społeczny umożliwia osiągnięcie celów, które samodzielnie byłyby nie do zrealizowania bądź wymagałoby to dużo większych nakładów pracy. Stwarza on też możliwość pozyskania nowych doświadczeń i umiejętności. Umożliwia dostęp do nieosiągalnych zasobów, takich jak wiedza czy finanse wykorzystywane dla działalności społecznej. Z kolei w przypadku społeczności uczy zaufania, pomaga w tworzeniu i budowaniu sieci opierających się na współpracy, ułatwia osiąganie wspólnych celów przez jednostki i grupy społeczne⁴⁸. Ostatecznie pozwala on organizacji na podejmowanie trafnych decyzji zarządczych, a także angażuje społeczność lokalną w działalność na rzecz dobra wspólnego, wpływa więc pozytywnie na efektywność działań podmiotów ekonomii społecznej, które realizując swoje cele, stają się inkubatorami kapitału społecznego w procesie wychowania.

Bibliografia

- Auleytner J., *Polska polityka społeczna: kreowanie ładu społecznego*, Warszawa 2005.
Bogacz-Wojtanowska E., *Współdziałanie organizacji pozarządowych i publicznych*, Kraków 2011.

⁴⁵ N. Potoczek, *Zarządzanie zasobami ludzkimi w organizacji zorientowanej procesowo*, Warszawa 2018, s. 113–116.

⁴⁶ F. Fukuyama, *Kapitał społeczny* [w:] *Kultura ma znaczenie*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, Kraków 2003, s. 169.

⁴⁷ E. Bogacz-Wojtanowska, *Współdziałanie organizacji pozarządowych i publicznych*, Kraków 2011, s. 45.

⁴⁸ A. Sawicka, *Kapitał społeczny* [w:] *Współpraca z otoczeniem*, red. D. Głazewska, Warszawa 2006, s. 66–75.

- Bogacz-Wojtanowska E., Wrona S., *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, Kraków 2016.
- Borzaga C., Tortia E., *Miejsce organizacji ekonomii społecznej w teorii firmy* [w:] *Przedsiębiorstwo społeczne. Antologia kluczowych tekstów*, red. J.J. Wygnański, Warszawa 2008.
- Coleman J.S., *Foundations of Social Theory*, Massachusetts 1990.
- Drucker P.F., *Zarządzanie organizacją pozarządową. Teoria i praktyka*, Warszawa 1995.
- Etzioni A., *The third sector and domestic missions*, „Public Administration Review” 1973, no. 33(4).
- Frieske K.W., *Utopie inkluzji. Sukcesy i porażki programów reintegracji społecznej*, Warszawa 2004.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa–Wrocław 1997.
- Fukuyama F., *Kapitał społeczny* [w:] *Kultura ma znaczenie*, red. L.E. Harrison, S.P. Huntington, Kraków 2003.
- Haffors-Letchfield T., Leonard K., Begum N., Chick N.F., *Przywództwo i zarządzanie w pomocy społecznej*, Warszawa 2014.
- Hanifan L.J., *The Rural School Community Center*, <http://www.istor.org/stable/1013498> (28.12.2024).
- Hausner J., *Ekonomia społeczna a państwo* [w:] *Wokół ekonomii społecznej*, red. M. Frączek, J. Hausner, S. Mazur, Kraków 2012.
- Hausner J., *Ekonomia społeczna jako sektor gospodarki*, „Ekonomia Społeczna” 2007, nr 1(1).
- Kaźmierczak T., *Kapitał społeczny a rozwój społeczno-ekonomiczny – przegląd podejść* [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymśa, Warszawa, 2007.
- Komisja Europejska, *What is the social economy?*, https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/about-social-economy_en?prefLang=pl (20.12.2023).
- Kulesza E., *Lokalna polityka społeczna*, Warszawa 2013.
- Loury G., *A Dynamic Theory of Racial Differences* [w:] *Women, Minorities, and Employment Discrimination*, red. P.A. Wallance, A. Le Mund, Lexington 1977.
- Loury G., *Why Should we Care about Group Equality?*, „Social Philosophy and Police” 1987, no. 5.
- Milewski R., Kwiatkowski E., *Podstawy ekonomii*, Warszawa 2018.
- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Czym jest ekonomia społeczna?*, <https://www.gov.pl/web/rodzina/ekonomia-spoeczna-i-solidarna-1> (22.12.2022).
- Młyński J., *Zarządzanie pracownikiem socjalnym w pomocy społecznej*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2015, nr 2(13).
- Pogonowska B., *Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej* [w:] *Kapitał społeczny – aspekty teoretyczne i praktyczne*, red. H. Januszek, Poznań 2004.
- Potoczek N., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w organizacji zorientowanej procesowo*, Warszawa 2018.
- Putnam R., Leonardi R., Nanetti R.Y., *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Warszawa 1995.
- Rymśa M., *Aktywna polityka społeczna w teorii i praktyce* [w:] *W stronę aktywnej polityki społecznej*, red. K.T. Kaźmierczak, M. Rymśa, Warszawa 2003.
- Rymśa A., *Klasyczne koncepcje kapitału społecznego* [w:] *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, red. T. Kaźmierczak, M. Rymśa, Warszawa 2007.
- Sawicka A., *Kapitał społeczny* [w:] *Współpraca z otoczeniem*, red. D. Głazewska, Warszawa 2006.
- Stanienda J., Gądek A., Płonka M., *Przedsiębiorczość społeczna. Nauka – praktyka – edukacja. Specyfika i potencjał przedsiębiorczości społecznej w Polsce*, Tarnów 2017.
- Strzeszewski C., *Katolicka nauka społeczna*, Lublin 1994.
- Szlendak T., *Zaufanie* [w:] *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*, red. M. Bogunia-Borowska, Kraków 2015.
- Sztompka P., *Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej*, Kraków 2016.
- Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.
- Triglia C., *Social capital and local development*, „European Journal of Social Theory” 2007, no. 4.
- Trutkowski C., Mandes S., *Kapitał społeczny w małych miastach*, Warszawa 2005.